

Ярина Бунзяк

магістрантка кафедри французької філології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

ОБРАЗ АННИ ЯРОСЛАВНИ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ ПРОЗІ (на основі романів Жаклін Доксуа та Режіни Дефорж)

Анна Ярославна – велична постать у історії європейської та українською культури. Прабабуся майже всіх європейських монархів, Анна Київська – дочка Ярослава Мудрого та онука Володимира Великого. Життя князівни оповите таємницями, її постать часто стає об'єктом зазіхань російської пропаганди та привласнення української історичної спадщини. Численними є здогадки та міфи про життя і смерть королеви Франції, проте достовірна задокументована інформація, яка б їх спростила чи підтвердила, не зберіглася. Постать цієї величної жінки викликає жваве зацікавлення у французьких і українських спільнотах дослідників. Серед вітчизняних істориків варто виділити Михайла Грушевського з його працею «Історія України-Руси», Ілька Борщака «Анна Ярославна, королева Франції», Мирослава Небелюка «Українська княжна на королівському престолі Франції в XI ст.». Французька історіографія багата на дослідження, присвячені одній із своїх королев, адже її екзотичне походження приваблює науковців і сьогодні. Визначними стали праці таких дослідників: Анрі Бюто «Принцеса Анна», Ке де Сент-Емура «Руська принцеса, королева Франції в XI ст.» і «Анна Руська, королева Франції та графиня де Валуа», Франсуа Ед де Мезере, що присвятив цілий розділ Анні Ярославні у своїй праці «Історія Франції», як зауважує Є. Луняк [3, 12].

Окремого визнання Анна Ярославна зазнала у художніх творах та мистецтві. Її образ осмислювали відомі українські майстри слова Павло Загребельний в романі «Диво», Іван Филипчак у повісті «Анна Ярославна – королева Франції», композитор Антін Рудницький створив оперу «Анна Ярославна» [3, 8]. Образ Анни Ярославни надихнув також французьких

письменників на переосмислення її постаті у художній формі. Режіна Дефорж створила роман «Під небом Новгороду» (1988), де образ Анни Ярославни постає у всій красі, описується її неземна врода і обізнаність. Роман відноситься до історичної прози, але авторка не гребує вигаданими персонажами, щоб утримати увагу читача і зацікавити його. Ще одним прикладом французької прози, де головною героїнею є Анна Київська, можна назвати історичний роман Жаклін Доксуа «Анна Київська, королева Франції» (2003). Упорядником останнього твору є Віктор Лупан, що залишає яскравий відбиток на правдоподібності окремих елементів Київської русі і, власне, визначення національної приналежності Анни Ярославни.

Постать Анни Київської є важливою як для французького суспільства, так і для українців. Особливим фактором формування кожної особистості є національна ідентичність, «адже образи інших народів, які створюються в певній національній свідомості, мають не тільки яскраві індивідуальні риси, але й відображають національну ідентичність персонажів, традиції та культуру народу певної історичної епохи» [6, 51]. Тож доцільно дослідити прояви національної ідентичності Анни Ярославни у сучасній французькій прозі. Серед українських письменників маємо великих перелік авторів, які прагнуть відтворити образ далекої княжної у формі художньої біографії чи квазі-біографії, доповнюючи скупі біографічні дані власною художньою уявою. Серед французьких письменниць в останні десятиріччя маємо дві спроби осягнути велич та переосмислити вплив Анни Ярославни на історію французької держави.

Ідентичність є досить складним і різностороннім об'єктом дослідження, який у постмодерну епоху глобалізації набув особливого значення. Існує безліч різноманітних визначень та інтерпретацій, які розкривають це поняття. У 1979 р. світ побачила одна із найповніших енциклопедій на тему ідентичності, авторами якої є німецькі дослідники О. Марквард та К. Штірле [1, 31]. Численними були й інші дослідники, які вивчали тему ідентичності загалом і національної ідентичності зокрема, серед них такі західні учені: Б. Андерсон, А. Аппадурі, З. Бауман, У. Бек, П. Бергер, Г. Блумер, Ф. Бродель. Вітчизняні

дослідники почали звертати увагу на проблему національної ідентичності, яка дуже гостро зараз виражена, відносно недавно. Українські науковці, зокрема С. Андрусів, О. Гнатюк, М. Іванишин, І. Кресіна, В. Крисаченко, С. Куцепал, В. Лизанчук, В. Лях, М. Михальченко, Л. Нагорна та ін. досліджують тему національної ідентичності під кутом довгих і складних процесів державотворення, які тривають в Україні і досі. Для західних учених національна ідентичність цікава з точки зору глобалізації.

Серед синонімів слова «ідентичність» можна виокремити більш загальні, а саме «самототожність», «самовизначення», «самосвідомість», адже чітко визначити межі поняття складно. Через розподілення ідентичності на різновиди (національна, професійна, гендерна, етнічна, релігійна тощо) можна простежити розбіжності у розумінні природи даного явища. Етимологія слова «ідентичність» (від лат. *identicus* - однаковий) містить одразу два значення:

- 1) тотожність особі самій собі, протилежне значення – «інший»;
- 2) виняткова однаковість із кимось або ж чимось, протилежність – «різний».

Ідентичність співвідносить істоту з самою собою, опираючись на її мінливість і змінність. Зважаючи на це, можна вважати ідентичність способом збереження форми суб'єкта в часі та просторі [1, 33].

Ще одне поширене значення ідентичності – це унікальність або ж справжність. Французькою «*identité*» містить два значення: окрім тотожності, ще особистість. Беручи до уваги національну складову ідентичності, можемо визначити її як самовіднесення індивіда до певної спільноти людей, до прикладу, нації. Проте національна ідентичність включає в себе й інші складові, як наприклад, уявлення особи про цю соціальну групу, так звані автостереотипи. Сюди відносимо уяву індивіда про мову, культуру, державність та історію.

Поруч із поняттям ідентичності часто можна побачити інше, дуже схоже поняття ідентифікації. Вперше ним зацікавився З. Фрейд, основоположник класичного психоаналізу, віднісши термін «ідентифікація» до захисних механізмів людської психіки. Згідно із З. Фрейдом, ідентифікація – це перенесення образу іншої людини на себе, що є одним із захисних

психологічних реакцій організму [5]. Як приклад таких процесів можна навести імітативну поведінку дітей, що намагаються наслідувати своїх батьків. Зокрема, у творах французьких письменниць Анна Ярославна завжди брала приклад зі свого батька, великого князя Ярослава Мудрого. Вона дуже любила і поважала батька. Попри те, що доля князівни була визначена заздалегідь – їй судилося стати королевою – Анна любила компанію своїх братів, безстрашних мисливців. Вільний час вона любила проводити у батьковій бібліотеці, де разом із ним вела розмови та читала. Така поведінка не була притаманна принцесам того часу. Спостерігаючи за стосунками батька і матері у Києві, Анна прагнула повторити таку модель поведінки зі своїм чоловіком, Генріхом. Вона неодноразово згадувала, як мати підтримує батька, і прагнула бути порадицею і другом королю так само, як Інгігерда була для Ярослава Мудрого. Таким чином, Анна Ярославна ототожнює себе з матір'ю, себто самоідентифікує себе вже як королеву Францію, проте не забуває про рідну землю і батьків, з якими пов'язує себе на підсвідомому рівні. У даному прикладі варто розрізнити ідентифікацію як основний елемент самосвідомості Анни Київської.

Відчуття національної ідентичності є одним із головних чинників мотиваційної поведінки головної героїні у обох романах. Слід також зазначити, що концептуалізувати саме національну ідентичність дуже складно, адже поняття «нація» полісемантичне. Воно може містити значення етнічної нації або ж політичної нації, що в свою чергу ототожнює етнічну ідентичність із визначенням ідентичності особи, що належить до певного громадянства. Для розрізнення двох вище названих ідентичностей варто звернути увагу на два важливі компоненти національної ідентичності, а саме територіальний та політичний, які більш яскраво виражені саме у національній ідентичності. Для етнічної ж більш притаманними є такі компоненти, як обрядовий, релігійний та антропологічний. Оскільки за часів Київської Русі поняття «нація» не існувало зовсім, постать Анни Ярославни стала однією із учасників війни за відновлення історичної правди між Україною та Росією. Остання без угаву намагається привласнити собі українську історію. Тож сумні наслідки загарбницької політики можемо бачити навіть у французькій прозі. Проте слід зазначити, що

сама Анна Ярославна дуже б здивувалась, якби її назвали українкою чи росіянкою. Тогочасний поділ народів відбувався дещо за іншими критеріями. Людей розділяли зазвичай за приналежністю до певної релігії чи території, себто за часів Київської Русі актуальнішою була саме етнічна ідентичність. Поняття держави, як такої, існувало, але набуло свого сучасного значення пізніше. Незважаючи на це, саме Україна є прямою спадкоємицею величної Київської Русі. Тому створення української нації це довготривалий і складний процес, який сягає своїм корінням доби Київської Русі.

Сам термін «Анна Ярославна» значимий для вітчизняної історіографії, але така назва французької королеви рідко зустрічається у працях західних дослідників. До ХХ ст. французьким відповідником «Анна Руська» був варіант «*Anne de Russie*», а англійський варіант звучав як «*Anne of Russia*». Вживання таких термінів служило фактом присвоєння Анні російської національної ідентичності, оскільки різниці між Руссю та Росією для іноземців у цих варіантах нема. Ототожнення Русі та Росії є одним із основних засобів загарбницької політики Росії. Оскільки такі назви відносять Анну Ярославну до російської національної спадщини, що, нагадаємо ще раз, є хибним тлумаченням, вони були замінені більш зрозумілим варіантом для іноземців: «*Anne de Kiev*», англійською «*Anne of Kiev*». Проте і такий варіант є не зовсім вірним, адже Київ у даному випадку транслітерується із російського варіанту «*Киев*», натомість правильна транслітерація столиці Київської Русі, а згодом і України «*Kyiv*».

Серед інших найменувань Анни Ярославни у французькій історіографії можна зустріти також "*Anne d'Ukraine*", "*Anne de Ruthénie*", "*Anne d'Esclavonie*", що перекладаються відповідно «Анна з України», «Анна з Рутенії», «Анна з Есклавонії». Варто зазначити, що і ці три варіанти вважаються недостатньо правильними для віднесення Анни Ярославни до певної національної ідентичності. Рутенія та Есклавонія є застарілими назвами і не передають відповідної значимості образу Анни, а ось її віднесення безпосередньо до України видається занадто осучасненим [4, 7].

Важливою складовою національної ідентичності Анни Ярославни виступає її соціальна ідентифікація. Цей тип ідентифікації є результатом самоототожнення індивіда з будь-якою соціальною групою. Наслідком є відтворення певної поведінки, в якій закріплені базові культурні цінності соціальної групи. Анна чітко усвідомлювала, що вона частина великого князівського роду, що на її плечах лежить велика відповідальність. Вона неодноразово нехтувала своїми бажаннями та можливістю бути щасливою лише заради того, щоб виправдати всі сподівання батьків і оточуючих. Готовність до самопожертви підкреслюється в обох французьких романах. Головна героїня ідентифікувала себе, як людину вірну своїй рідній землі. Їхати із Новгороду для неї було складним завданням. Ніхто не сумнівався у тому, що Анна не забуде улюбленого міста, людей, які живуть там, і все те, з чим вона себе асоціює. «*Oh, Très Sainte Mère de Notre-Seigneur, prie ton Saint Fils de me donner la force de quitter mon père et ma mère, mes frères, ma belle nature, et d'oublier Philippe. Faites, ô mon Dieu, que je sois une épouse fidèle et aimante, la digne fille de Iaroslav et du grand Vladimir*» [7, 42]. Режіна Дефорж наголошує на тому, як важливо для Анни бути гідною дочкою свого батька Ярослава Мудрого, та онукою Володимира Великого. Вона просить у Бога наснаги покинути рідну землю і батьків та забути своє кохання. Анна хоче бути люблячою дружиною і гідною представницею своєї країни на чужині. Культурні та родинні цінності стоять для неї на вищому щаблі за її власні. Під час прийому у Києві князівна сильно сумувала через свій прийдешній від'їзд, проте, усвідомлюючи всю відповідальність перед присутніми, вона продовжувала усміхатись: «*Au prix d'efforts considérables, elle parvint à sourire aux plaisanteries de ses frères, à rire aux pitreries des bouffons et aux acrobaties des ours*» [8, 46]. Анна була сильною духом і відповідальною, вона не могла дозволити собі показати занепокоєння чи сум, адже це не личило їй, великій князівні. Вона ідентифікує себе за різними підставами, які, в свою чергу, конкурують одна з одною і, водночас, доповнюють одна одну. Тут бачимо родинні, культурні та інституційні, а також релігійні чинники впливу на її ідентифікацію.

Те, що релігійний фактор має важливе значення для Анни Ярославни, особливо яскраво підкреслює Жаклін Доксуа у своєму творі. На противагу Режіні Дефорж, яка зв'язує Анну із язичницькими традиціями, Жаклін Доксуа відзначає її унікальну і чисту віру в Бога, що підтверджується прикладами, наведеними нижче. Анна була дуже допитливою дитиною і цікавилася своїм походженням: «...elle questionne inlassablement : avant les Vikings, quels peuples habitaient notre terre? et avant? et encore avant?» [7, 49]. Дізнавшись, що її предки були язичниками, дитиною Анна дуже засмутилась: «Les païens, qu'elle déteste...» [7, 48]. Вона з теплотою згадувала свого дідуся, Володимира Великого, який став хрестителем Русі. Тож у маленькій голівці Анни ніяк не складались до купи факти про предків язичників і дідуся хрестителя Русі. «Anne, tellement civilisée, si pieuse, qui allume de nombreux cierges à l'église et les plante dans les chandeliers dorés, descend de ces êtres sanguinaires et stupides qui adoraient des bouts de bois faits de main d'homme» [7, 49]. Як відомо, національна ідентичність містить не тільки зовнішні (соціальні), а й внутрішні (психологічні) чинники. Як зауважує М. Козловець, спираючись на визначення М. Скворцова: «...національна ідентичність це комплекс символів, сукупність яких породжує особливого роду відчуття приналежності до певної спільноти, члени якої можуть бути відмінні за різними параметрами, але при цьому почувати свою єдність з тієї причини, що всі вони – «однієї національності» [1, 58]. Роздуми Анни про своє коріння, про уявлення і вірування предків викликали сум'яття, адже для дуже побожної та віруючої дочки Ярослава Мудрого ототожнення себе із предками, які поклонялися «шматкам дерева» і не вірили в єдиного Бога, є процесом болісним і складним. Але вона чудово розуміє, що від цього дітись нікуди не може і своє минуле має приймати. Тож весь її шлях у житті зв'язаний з Богом і молитвою. Вона будує церкву святого Вінсента, відвідує хворих, допомагає бідним і навіть листується із папою Миколою II. У цьому листі Анна Ярославна представлена, як неосяжної доброти королева, яка переймається бідами своїх підданих, яка не перестає молитися за свій новий народ. «Nous avons appris, très excellente fille, la magnificence de tes libéralités et la bienveillance festes aux indigents, le soin et

l'application que tu que tu manifestes aux indigents, le soin et l'application que tu portes à la prière, la rigueur de tes interventions en faveur de ceux que la violence opprime et toutes les bonnes euvres pour lesquelles tu t'efforces de remplir ta charge royale dans toute la mesure du possible.» [7, 232]. Із цих слів папи Миколи II можемо зробити висновок, що Анна була прикладом набожності і доброти для всіх. Її старання і послух відзначив сам папа, тож релігійність у житті королеви Франції відігравала дуже важливу роль. Також папа благословив Анну на продовження всіх її добрих справ і побажав сил для підтримки свого чоловіка, короля. Такий жест був нетиповим для сучасників Анни. Адже листуватися з самим папою – це велика честь і варто бути гідним такого похвального листа. Тим паче, Анна – жінка. Багато придворних дам не вміли ні писати, ні читати, а освіченість Анни дивувала і навіть наводила жах на деяких представників влади. Тож листування жінки, хай навіть королеви, з папою було, швидше, винятком із правил. Але Анна Ярославна була унікальною людиною, чого лише вартий її підпис, який мав велике значення у той час. Цей епізод використовує Жаклін Доксуа, підтверджуючи наступний приклад історичними документами у своєму романі. *«Elle prend la plume que lui tend son fils, et d'une main ferme, appuyant fortement, étalant les caractères largement pour qu'ils occupent toute la place possible, elle écrit, ANA REGINA, Anne reine, en toutes lettres. Et elle l'écrit en slavon, non en latin, revendiquant une double identité royale, de Russie et de France»* [7, 251]. Анна чітко зазначила у одному із документів-офір для церкви від короля Філіпа своє ім'я. До того ж вона написала своє ім'я не латиною, а своєю рідною мовою, щоб зазначити подвійну королівську ідентичність: французьку і руську. Королева не дозволяла нікому забути про своє походження і в таких важливих державних справах зазначала своє походження, а отже і походження короля Філіпа, навіть на документах.

Проте, після смерті короля Анна, на свій жах і сором, відчуває потяг до графа Рауля, який добивався уваги королеви ще за життя її чоловіка. Вона безперестанку корить себе за ці почуття і карає себе жорстким постом, щоб навернутись до Бога і забути про свої бажання, які не личать королеві, що недавно втратила чоловіка. *«Elle se punit, se châtie, jeûnant pendant les nombreux*

carêmes avec une impitoyable rigueur, refusant viandes, laitages, huiles et poissons, et jusqu'au miel, parfaitement licite, finissant par ne plus se nourrir que de noisettes et de légumes bouillis.» [7, 242]. З наведеного приладу можемо визначити як важливо для Анни бути вірною дружиною навіть після смерті чоловіка, наскільки відданою вона є і як щиро їй хочеться бути відданою у своїй вірі. Релігійний фактор самоідентифікації для Анни Ярославни є одним із провідних у романі «Анна Київська, королева Франції». З якою гордістю і трепетом вона згадує свого дідуся, відносячи, таким чином, себе до величної династії і до всього великого і значущого для Русі, а саме набуття істинної і правдивої релігії.

У своїй новій батьківщині Анна переймалася долею підданих і намагалась у всьому підтримувати і допомагати королю: «*Jour et nuit, elle priait pour le repos de tant de soldats vilainement assassinés*» [7, 220]. Після кривавих війн і битв вона усамітнювалася в монастирі, де разом з монахами без упину молилася за полеглих солдатів. Королева цікавилась політикою і роботою свого чоловіка, вона не відмежовувала себе від політичних справ і змін у країні, вона не боялась виходити на вулиці до бідних і нужденних, щоб нагодувати їх чи дати можливість дітям навчитись читати і писати. Тому всі підлегли так сильно її любили, тому французький народ прийняв її і ідентифікував як частину Франції. «*Elle sera de France, parce qu'elle le veut et que ses enfants, et les enfants de ses enfants y régneront pendant des générations ; elle sera de France sans cesser d'être de Russie car l'amour ne soustrait pas, il additionne et multiplie*» [7, 128]. Ідентифікація Анни Ярославни еволюціонує від ототожнення себе з народом Київської Русі до французької королеви. Вона хоче нею бути, вона хоче, щоб її діти і внуки жили і правили у Франції, скоро ця далека країна стане для неї рідною. Дівчина також зазначає, що любов до її рідної землі нікуди не дінеться, вона трансформується у щось більше: зберігатиме теплі спогади про батьківщину і набуватиме нових про незвідану рідну землю – Францію. Анна не хоче замінити Русь на Францію у своєму розуміння, чи навпаки. Вона хоче зберегти окреме місце для кожної у своєму серці: «*Anne a marqueté la Russie dans son coeur*» [7, 138]. Такі мотиви домінують у обох романах.

Анна, знайомлячись із Францією, вже називає її своєю країною. З кожним кроком ця країна стає дорогою її серцю: «*À mesure qu'Anne apprend à connaître ce pays de France vers lequel elle chemine, bientôt son pays, il lui devient cher. Elle en a d'abord désiré la couronne; elle en espère maintenant l'amour*» [7, 146]. Після коронації Анна сподівається полюбити цю країну, як свою рідну. Тут проявляються дві складові визначення національної приналежності Анни Ярославни до Франції. Перша – це національно-державні атрибути, що у даному випадку, презентуються короною. Друга – це свідомо ідентифікація особистості, її суб'єктивне ставлення та ціннісні орієнтації [2, 75]. Анна вже визначила що для неї буде важливим: підтримати короля, свого чоловіка, віддавати свою любов та отримувати її назад від нової «своєї» країни.

Водночас Анна переживає переродження із князівни у королеву. Тому самоідентифікація героїні включає у себе дві складові: французьку національність та любов до руської землі. Прикладом такого симбіозу для неї є її матір, Індігерда (*Iryna*). «*C'est ainsi qu'Iryna, la plus russe des Grandes Princesses, a conservé un coeur suédois*» [7, 128]. Найбільш руська із всіх князівн, Ірина, серце якої завжди зберігає любов до своєї рідної Швеції. «*Et Anne alors sera de France sans cesser d'être de Russie, ainsi que le lui expliquait sa mère*» [7, 203]. Отже, Анна вже буде королевою Франції, це буде її народ, її люди і її король. Проте вона не перестане бути руською князівною. Саме так казала їй мати. Цього принципу ідентифікації Анна притримувалась. Ніколи дочка Ярослава Мудрого не ставила собі за мету забути Київську Русь чи стерти всі спогади про рідну землю. Так само вона бажала полюбити щирою любов'ю незвідану землю, яка скоро стане її землею. Унаслідок соціальної адаптації, що фіксується на ментальному рівні Анни Ярославни, яка вже стала французькою королевою, та закріпленої на рівні самосвідомості, етнічної свідомості героїні, як руської князівни, формується поняття «рідна земля», яке для Анни матиме вже подвійний сенс. Оскільки батьківщина – це не лише місце народження, набуття свідомості і життя загалом, а й історично усталена сфера спільного існування певної кількості людей, які стають носіями конкретно визначених культурних та морально-етичних засад.

У своєму утвердженні на французькому королівському троні Анна прагнула наслідувати мати і батька у всьому. Вона була улюбленою дочкою своєї матері: «*Anne, la plus mystérieuse, la plus douée, son enfant préférée*» [7, 68]. Інгігерді було так важко розпрощатись з донькою: «*...est-elle la plus chère de tous ses enfants, celle qui constamment touche son coeur*» [7, 69]. Найбільше Інгігерда цінувала щирю любов Анни до світу. «*Elle admire dans l'univers la Création de Dieu, elle aime la beauté du monde qui la porte vers l'amour*» [7, 69]. Любов була основним приписом для матері Анни. Інгігерда завжди говорила, що треба любити не лише своїх рідних, а всіх людей, навіть ворогів, бо так заповів Господь. Анна уважно слухала і переймала ці повчання, щоб потім втілювати їх у життя у Франції. Ототожнюючи себе із матір'ю, Анна прагнула бути для свого чоловіка підтримкою, цікавитись політичними справами, радити і знаходити спільні рішення у подружжі. Звісно, займати місце свого чоловіка Анна ніколи не прагнула, але згадуючи княгиню Ольгу і свою матір, вона знала, що може допомогти в управлінні держави королю. Проте сам король, придворні дами та інші представники французької знаті були категорично проти втручання жінки у справи королівства у романі «Під небом Новгородом». Тут бачимо ще одну розбіжність у баченні стосунків Анни з Генріхом між Режіною Дефорж та Жаклін Доксуа. Остання описує їхній союз як втілення справжньої любові і взаєморозуміння.

Тож у романі «Анна Київська, королева Франції» Анна дуже любила короля і завжди підтримувала його. «*Anne veut abandonner le roi Henri qu'elle aime! Car elle l'aime!*» [7, 157]. В інтерпретації Ж. Доксуа Анна готова йти на самопожертву, вона готова покинути свого короля, оскільки не відчуває, що вона може йому допомогти. Відколи Анна почула про своє прийдешнє заміжжя із королем Франції, вона милувалась стосунками своїх батьків, бажаючи перенести їхній приклад у своє подружнє життя. Проте вона побачила наскільки нещасним був король, як багато сил і енергії у нього забирали всі міжусобиці та війни. Відсутність нащадків, які б забезпечили продовження королівського роду, обділеність любов'ю з боку матері, все це робило короля нещасним. Анна ж бажала принести йому полегшення і розраду, але в якийсь

момент, вона зрозуміла, що допомогти йому не може. Королева була настільки самовідданою, що готова була покинути короля через власну безпомічність. «*Elle aime son roi malheureux, solitaire, abandonné, par elle abandonné!*». «*Elle aime Henri*» [7, 157].

Слідуючи повчанням своєї матері про любов, Анна намагалась оповити короля тим, чого йому так не вистачало: своєю любов'ю, щоб компенсувати його життя, позбавлене цих почуттів. «*Elle aimerait lui apporter apaisement et consolation et n'est pour lui que tendresse et générosité. Elle l'entoure de prévenances presque maternelles, et croit ne jamais faire assez pour celui qui souffrit de si longues années privé de tout amour*» [7, 191]. Королева стала прихистком для наймогутнішої людини у країні: «*...de quel amour patient, sûr et solide, elle entoure le roi*» [7, 200]. Всі бачили цілющий вплив Анни на короля. Вона додавала йому сил і впевненості у собі, була його підтримкою і його джерелом сил та енергії. Саме так, як її вчила Інгігерда, так як личило дочці Ярослава Мудрого, вона стала ідеальною королевою і дружиною.

При знайомстві з Анною, її майбутній чоловік, Генріх, дивувався її красі і витонченості. «*Avec Anne, le soleil est entré dans son coeur. Comment peut-elle être à ce point blanche de peau, avec ce teint éclatant des neiges, et des yeux dans lesquels il plonge jusqu'à l'infini à ce point chaleureuse, source d'espoir et de vie ?*» [7, 207]. Для Генріха Анна була втіленням світла, краси і любові. Більше того, вона стала його світлом, народила йому такого довгоочікуваного первістка, була справжнім спасінням для короля. Цілющим виявився вплив Анни не лише на короля. Після смерті Генріха Анна вийшла заміж вдруге за графа Валуа. «*...la reine exerce sur le comte une influence bénéfique...auprès d'Anne le comte est un autre homme*» [7, 250]. Рауль із гувльвіси і бабія перетворився на люблячого чоловіка, надавав значну підтримку королю Філіпу та багато офірував для церкви, знаючи, наскільки це важливо для Анни Київської.

Майбутня королева поєднувала у собі непоєднане: холод – бо шкіра її була білосніжна, жар – бо такими теплими і бездонними були її очі. «*Anne n'a jamais été si belle, le teint pâle, les joues rosies le feu. Le voile transparent, qui couvre ses par cheveux, retenu par un cercle d'or, lui caresse la joue. Le bout du pied*

dépasse de l'ourlet qu'elle aime toujours laisser traîner derrière elle. La ceinture souligne une taille redevenue mince. Les seins alourdis dessinent leurs courbes sous la soie écarlate. Le col, long et blanc, émerge d'un collier de fourrure au-dessous duquel resplendit un torque d'or» [7, 224]. Ошатний одяг підкреслює всю ніжність королеви, її тонку талію, золотий обідок прикрашає розкішне волосся, Анна завжди виглядала прекрасно, дивуючи всіх навколо своєю красою. Вона мала бути такою завжди і такою була. Унікальність її вроди визначають обидві авторки. У описах краси Анни також бачимо велику кількість двозначних і непеєднуваних понять. Наприклад, у наведених вище прикладах білосніжна шкіра протиставляється яскраво червоному рум'янцю на щоках. Загалом у обох творах Анна Ярославна виступає як неоднозначний історичний персонаж. Так як у описах її вроди використовуються різні за змістом поняття, за такою ж аналогією авторки поєднують дві національні ідентичності Анни Київської. Вона любить свій французький народ, але Київська Русь назавжди залишається рідною її серцю.

Всі навколо захоплювалися незвичайною вродою молодої дівчини. Вона закохувала у себе всіх чоловіків, нею захоплювались, їй заздрили, її боялися. *«Elle est radieuse et on ne peut la voir sans chavirer d'amour tant elle joint à une beauté incomparable le rayonnement de toutes les grâces du cœur, de l'intelligence et de l'esprit. Son teint a l'éclat des neiges, ses yeux au bleu changeant réfléchissent sa joie, sa bouche pourpre est rieuse»[7, 109].*

Найбільш точним і вишуканим описом вроди Анни Ярославни є враження і спостереження єпископа Роже Шалонського під час коронації: *«Le tendre visage, encadré par le voile, est illuminé des yeux vifs sous des sourcils à l'arc si régulier par qu'on le croirait tracé au pinceau. La bouche est un fruit délicat. Le teint, celui des neiges et des glaces, rosit ou s'empourpre sous le coup d'une émotion. La chevelure, de ce blond qu'on appelle russe, mouvante, chatoyante, est coiffée en une tresse qui descend jusqu'aux genoux, épaisse comme le bras bien que les cheveux soient d'une finesse extrême ... Sous les lourds vêtements, qui tombent roide jusqu'à terre, le corps se devine alerte et léger. Si l'on ajoute qu'Anne a reçu une éducation remarquable et une instruction poussée, on se trouve en présence de la princesse*

idéale. Seule sa foi, étrange et mystique, dérouta monseigneur Roger. Lorsqu'elle s'avance pour communiquer, métamorphosée, radieuse, elle semble aspirée vers un autre monde et donne l'impression qu'en faisant un pas encore, elle pourrait quitter la terre» [7, 118]. Жаклін Доксуа використовує значну кількість художніх засобів у наведеному прикладі, щоб максимально точно підвести читача до образу і вроди «ідеальної принцеси». Серед таких художніх прийомів можна виокремити епітети, метафори, порівняння, градацію. Вроді Анни Ярославни віддають належне у обох творах. Її вважають еталоном краси та витонченості. Окрім того, князівна була дуже розумною і ерудованою. Тож вона гідно представляла славний рід Рюриковичів, як і личить справжній ідеальній принцесі, яка згодом стала прекрасною королевою.

Перед її шармом не міг встояти ніхто, навіть Гослен Шонійський, якого складно було здивувати чи розчулити, дивувався її красі та умілості триматися верхи: «*Gosselin admirait son endurance et s'en étonnait*» [8, 59]. Майбутня королева обрала собі складний шлях верхи поруч із Госленом, а не зручність у кареті. Такий вибір не є дивним, адже ще з дитинства дівчинка більше любила компанію свого батька чи братів, ніж нудні розмови жінок, які вишивали. Вона обожнювала їздити на полювання зі своїми братами і ніколи не боялась викликів, тож і в подорожі до Франції їй цікавіше було бачити все із власного сидіння, ніж із віконця карети. Проте цю сміливість і зявзятість Анни ми частіше помічаємо саме у романі Режіни Дефорж, в той час, як Жаклін Доксуа показує нам всю ніжність і покірність князівни.

Анна вмiла правильно приймати компліменти і знала собі ціну. При дворі Ярослава Мудрого Анну прирівнювали до русалки, адже вона була такою ж красивою: «*...vous êtes toute belle comme elle*» [8, 20]. А ще Анну нарекли «Мора», на честь язичницької богині смерті. З таким іменем вона постала для Гійома, коли спочатку обiгнала його у перегонах, а потім залікувала його рани. «*Elle est si habile à soigner que les pauvres de notre pays l'ont surnommée Mora*» [8, 64]. Режіна Дефорж ототожнює Анну із цими містичними створіннями для яскравішого вираження її слов'янської ідентичності. Вона була така прекрасна і незвичайна, як русалка, вмiла лікувати і робити життя інших кращим. Проте в

той же час, вона була небезпечною для ворогів, одним лише поглядом могла спопелити та не цуралась своєї краси і молодості. Анна об'єднує в собі тендітність і безпеку.

Ще одним яскравим прикладом приналежності Анни до фольклору Київської Русі є її останнє волевиявлення у романі Режіни Дефорж. Анна бажала бути похованою під небом Новгороду, звідки і назва цього роману французькою «*Sous le ciel de Novgorod*», за язичницьким звичаєм: «...*je veux que tu me ramènes sur ma barque après l'avoir fait remplir de paille et après avoir obtenu de l'évêque qu'il bénisse ma dépouille... Tu y mettras le feu et tu la pousseras au large...*» [8, 410]. Це останнє бажання є знаковим і глибоким. Воно дозволяє зрозуміти наскільки сильно Анна любила свою батьківщину. На схилі віку, ослаблена і хвора, вона відправилась у таку далеку путь, розуміючи, що може і не побачити востаннє рідний край. Бажання бути похованою за язичницьким звичаєм підтверджує глибокий зв'язок Анни із Київською Руссю. Це ніби повернення назад до витоків, усвідомлення істини. Звісно, ця земля більше не належить їй, а Анна не належить цій землі. Тому вона вирішує відійти у вічність не на землі. В той же час, вона вірить у своє переродження, сподівається таки повернутись до Русі у травах і листках, переродитись і навічно залишитись тут, у дорогому її душі і серцю краї.

Показовим є саме бажання повернутися перед смертю на рідну землю. Найбільш драматичним був момент останньої волі Анни Ярославни та її слова: «*je ne suis plus de la Rous'. Cette terre n'est plus la mienne*» [8, 410]. Вона не вважає більше цю землю своєю землею, бо своє життя вона провела у Франції і більше тут їй нічого не належить. Проте Анна таки хоче повернутися на цю землю і стати її частиною вже після своєї смерті. «*Je veux que le vent emporte mes cendres et qu'en retombant, elles se mêlent à elle et me fassent renaître dans les herbes et les feuilles*» [8, 410].

Розвиваючи тему Київської Русі у романах, обидві авторки роблять акцент на побутових відмінностях між батьківщиною Анни Ярославни та Францією того часу. Сама головна героїня часто дивується, чому люди на її новій землі так бідно одягнені. Київ, столицю Київської Русі описують так: «*la*

ville de pourpre, la ville des villes, inégalable par l'antiquité de son histoire, la splendeur de son site et les fabuleux trésors qu'elle renferme» [7, 41]. Це незвичайне і величне місто, наповнене історією і людьми: *«Les rues sont larges, les places nombreuses»* [7, 44]. Унікальність Києва була у тому, що там перетинались різні національності, туди приїздили з усіх куточків світу: *«C'est là qu'on trouve les marchés, les grandes foires, les quartiers des étrangers et des voyageurs venus des quatre coins de l'horizon, négociants d'Europe occidentale, navigateurs scandinaves, chasseurs sibériens, caravaniers des Indes et de la Chine. On y parle toutes les langues, on y rencontre toutes les races, on y croise des yeux bleus, noirs, bridés, des pommettes hautes et des joues rondes»* [7, 41]. Серед цієї краси і різноманіття росла і маленька Анна, захоплюючись і закохуючись щоразу більше у свою рідну землю. Вона любила простір столиці, її церкви і людей. Змалку привчалась до краси і набувала вишуканого смаку серед київських вулиць. *«Intelligente, vive, curieuse, sage mais pas toujours, aimant Dieu, son pays, ses parents, voulant apprendre à lire, à écrire, à parler le grec couramment, elle monte à cheval aussi bien que ses frères, incruste de perles les cadres des icônes et brode de fils d'or les chasubles du métropolitain, ce que les garçons ne sauront jamais faire, chante des cantiques et des rondes d'une voix juste»* [7, 45]. Маленька Анна дивувала всіх своєю життєрадісністю та любов'ю. Вона добре вміла робити все, за що бралась: трималась у сідлі не гірше за своїх старших братів, вишивала і співала. Дівчинка хотіла навчитись всього і відразу: писати, читати, вільно розмовляти грецькою. Її запал і любов до життя з'явилися ще у ранньому віці. Оскільки цікавилась вона всім, то відчувала, як у її жилах тече кров вікінгів, яка змішалась із слов'янською, тож енергії і сил малій Анні було не позичати. *«...elle sent bouillonner en elle le sang des conquérants, qui s'est mêlé au slave»* [7, 52].

Перебуваючи у оточення улюбленого батька, Анні було звично проводити час серед книг і розмовляти з дослідниками стародавніх книг. Вона була спраглою до науки. Простори Києва та Новгороду назавжди закарбувались у її серці. В Парижі Анна найбільше сумувала за улюбленим Новгородом. *«C'est à Paris qu'elle éprouvait le plus grand regret de son pays. Ici, tout lui semblait*

si petit, et la Seine, tant chantée par le gentil troubadour, lui faisait l'effet d'un ruisseau à côté du Dniepr, de la Volga ou du Volkhov» [8, 229]. Королева Анна часто згадувала про простір та волю Русі у холодних і сірих французьких замках. *«le ciel n'est pas assez vaste, l'horizon est trop limité... Les forêts sont si hautes, si denses! Quant aux châteaux, petits et sombres, les femmes y sont tenues trop enfermées!»* [8, 405]. Стиль життя і побут русинів та французів сильно відрізнялись. Змалку звикнувши до витонченості, чистоти і порядку, Анні було дивно дізнаватись про неосвіченість жителів Франції, про відсутність шкіл. Тож одного дня вона вирішила відкрити свою школу, двері якої будуть відчинені для всіх. Окрім школи, Анна годувала бідних і будувала у Санлісі лікарню: *«Elle surveillait de près la construction d'un hospice à Senlis, ainsi que celle d'une école qui serait ouverte à tous»* [8, 229]. Всю відповідальність за будівництво королева брала на себе і особисто слідкувала за тим, як йшли справи. Також вона витратила свої власні гроші для цього. Більше того, коли грошей не вистачало, Анна продала прикраси, що привезла з собою із Києва. *«A court d'argent, elle chargea même le chambrier Renaud... de vendre les bijoux qu'elle avait apportés de Kiev»* [8, 230]. Режина Дефорж у своєму романі яскраво зображає зміну пріоритетів. Всі речі, пов'язані з батьківщиною, Анна дуже любила і берегла. Проте вона усвідомлювала, що зараз французький народ став для неї рідним. Тож вона не шкодувала нічого, щоб ошчасливити і просвітити цей народ. Королева добре знала наскільки важливо бути освіченою людиною. Тож вона прагнула подарувати своєму народу нові можливості. Для цього Анна не шкодувала нічого, навіть дорогих їй серцю речей. Анна Ярославна дуже сумувала за Руссю. *«Souvent, la nuit, je m'éveille en pensant : je reviendrai sous le ciel de Novgorod»* [8, 246]. Вона мріяла одного дня повернутися додому, під небо Новгороду. Попри всі ці мрії Анна чудово знала свої обов'язки і виконувала їх. *«Je connais mes devoirs envers le roi, la France et moi-même. J'ai trop l'orgueil du rang où Dieu m'a placée pour jamais m'en montrer indigne. Je me dois à la mémoire de mon père, le Prince de Kiev, à mes glorieux ancêtres... Mais, vois-tu, plus le temps passe, - plus la Rous' me manque»* [8, 246]. Вона гідно представляла своїх предків на французькій землі. Анна сама визнавала, що чим

більше часу минало, тим більше вона сумувала за рідним домом. Тут авторка вкотре підкреслює тісний зв'язок Анни Ярославни зі своїм минулим. Русь для героїні була чимось особливим і їй так і не вдалося змінити свої почуття, вона назавжди залишилась Анною Київською, а вже потім, стала королевою Франції. Ці дві назви йдуть поруч, бо Анна була втіленням справжньої руської князівни та ідеальної французької королеви. Про це вона сама говорить у наступному прикладі. *«Je connais les devoirs devant lesquels m'a placée ma naissance, mais, bien que reine de France, je n'en demeure pas moins fille de la Rous'. Croyez-vous qu'un époux, des enfants, puissent me faire oublier le pays où je suis née ? C'est de sa terre que je suis faite, de ses fleuves, de ses lacs, de sa plaine, de ses bois ! Le croiriez-vous ? L'air qu'on respire là-bas est plus fort, plus pur, Dieu lui-même s'y sent bien...»* [8, 302]. Вона не могла забути ні простору, ні повітря, ні землі, тому що вона там народилася, вона зроблена із тієї землі і того повітря. Забути вона не має права і не може, бо у ній живе неосяжна любов і вдячність до її рідної землі.

Підсумовуючи, звернемось до теорії Дж. Марсія, який виокремлює чотири стани ідентичності:

- дифузна – стан, коли індивід не здійснив ще свій відповідальний вибір (професія або світобачення). У такому випадку образ особистості є нечітким і розпливчастим. Анна Ярославна завжди мала сильну позицію і не сумнівалась у тому, що вона робить. Вона вміла протистояти спокусам, керуючись голосом розуму. Після смерті короля вона одружилась вдруге, незважаючи на спротив при дворі. Цей факт водночас свідчить про її силу волі і вміння приймати рішення, незважаючи на незадоволення інших. З іншого боку, королева відчувала незвичайний потяг до графа Валуа і противилась цим думкам до останнього, аж поки Генріх не помер. У книзі Режіни Дефорж головна героїня неодноразово відчувала нелюдський потяг до Рауля де Крепі, але жодного разу вона не піддалася своїм почуттям. Зважаючи на те, що жіночого щастя у шлюбі із королем вона так і не спізнала, варто відзначити силу волі Анни. Проте Жаклін Доксуа нам показує зовсім іншу Анну

Ярославну у цьому випадку – дуже цнотливу і чисту, яка не може йти за своїми бажаннями і всіляко карає себе за будь-яку думку про графа Валуа;

- передчасна ідентичність – індивід формально приймає рішення, обирає цілі та цінності, але внутрішня впевненість щодо правильності вибору відсутня з тієї причини, що вибір зробив не індивід, а його оточення. У випадку з Анною Ярославною спостерігаємо яскраво виражену передчасну ідентичність, адже вона змушена була вийти заміж за короля Франції, країни такої далекої від її улюбленої Русі. Анна дуже добре усвідомлювала всю відповідальність, покладену на неї цим шлюбом і умовно зробила вибір, хоча фактично, вона його навіть не мала. Слова Олени, годувальниці Анни є підтвердженням передчасної ідентичності Анни Ярославни: *«Ton père et ta mère sont tristes de se séparer de toi, mais tu dois leur obéir. La France est, dit-on, un beau pays, et le roi Henri un bel homme.»* [8, 21]. В інтепретації Режини Дефорж, народжена стати королевою, Анна Ярославна не могла перечити батькам, попри всю свою любов до Київської Русі, до славного міста Новгороду, яке Анна любила найбільше, не кажучи вже про Філіпа, почуття до якого вона намагалась приховати від себе самої;

- мораторій – кризовий стан ідентичності людини, яка перебуває у пошуках «себе» і намагається вийти із цього стану, випробовуючи різноманітні альтернативи. Варто зазначити, що і цей стан ідентичності Анни Ярославни ми можемо виокремити, згадуючи неоднозначність почуттів до того ж Рауля де Крепі. Анна вагалась і ніяк не наважувалась відшукати себе, стати щасливою у чужій країні, де розрадою для неї були її діти і вірні друзі. У романі «Під небом Новгороду» Анна не відчувала підтримки від чоловіка ніколи, зате добре знала смак принижень при дворі. Генріх неодноразово виказував свою неприязнь до Анни, часом, навіть заздрив тому, що у неї так добре складаються стосунки з іншими і тому, що при дворі всі її любили і поважали, окрім його коханців звісно. Тож після смерті короля Анна наважується випробувати свою долю із графом Валуа, намагається знайти своє місце біля нього, відчутти любов і увагу та стати щасливою поруч із своїм, вже новим, чоловіком;

- здобута ідентичність – володарем такого типу ідентичності є людина, яка пройшла певні випробування, сформувала свої цілі, розставила пріоритети, знання та цінності [9]. Володаркою такого статусу ідентичності Анна стає вже наприкінці твору, коли вирішує здійснити свою останню подорож на Батьківщину, до Новгороду. Анна все життя намагалась визначити, хто вона така і в чому її сутність: королева Франції, помічниця бідним і нещасним, регентка свого сина, майбутнього короля Філіпа, дружина графа Валуа, дочка Ярослава Мудрого та Інгігерди, онука Володимира Великого. Вона почувалась чужою всюди. Київська Русь більше не належала їй. А вона не належала цій землі. Такий висновок простежується в обох творах французьких письменниць. Франція стала її прихистком, але залишилась чужою країною на все життя Анни. Останньою волею Анни було бажання бути похованою за язичницькими звичаями, що дуже здивувало усіх жителів Новгороду. Проте наприкінці свого життєвого шляху Анна усвідомлює, що вона не належить більше землі Київської Русі, тому прагне бути похованою саме під бездонним небом Новгороду: «*Vois tu, Viétcha, je ne suis plus de la Rous', cette terre n'est plus la mienne*» [8, 410].

Отже, Анна Київська велична особистість у історії не тільки української, а й європейської культури. Вона була передвісницею європейської культури в Україні, першою українською жінкою-емігранткою. Попри нескінченну кількість суперечок, політичну заангажованість та постійні зазіхання на національну ідентичність Анни Ярославни, можемо констатувати, що вона належить водночас до української та французької національної спадщини. Походження, виховання Анни у родині славного князя Ярослава Мудрого сформувало її культуру, освіченість, релігійність. Її вроджена ідентичність допомогла реалізувати на французькому королівському троні кращі якості правительки, яка дбає про свій народ. Анна була надзвичайною жінкою, своєю слов'янською вродою і розумом вона підкорила французів. Отримавши титул королеви, вона намагалась змінити життя свого народу на краще, підтримувала короля, гідно виховувала дітей і, найголовніше, Анна ніколи не забувала про Київську Русь. Рідна земля назавжди закарбувалась у її серці, а бажання

повернутися додому завжди було її найзаповітнішою мрією. У Анни був тісний зв'язок зі своєю землею. Сама собі вона пообіцяла, що буде гідною дочкою Ярослава Мудрого та гідною королевою Франції. Ці два титули вона несла по житті, дотримуючись своєї обіцянки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: монографія. Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
2. Кушнир П. И. Этническая территория и этнические границы. Москва: Издательство Академии наук СССР, 1951. С. 3-128.
3. Луняк Є. М. Анна Руська – королева Франції в світлі історичних джерел. Київ-Ніжин: Мілан, 2010. 113 с.
4. Луняк Є. Еволюція образу Анни Ярославни у французькій та вітчизняній історіографіях. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2011. Вип.104. С.30–33.
5. Фрейд З. Психология бессознательного; пер. с нем. Москва: Просвещение, 1989. 447 с.
6. Яцків Н.Я., Бунзяк Я.Г. Русифікація образу Анни Ярославни у сучасній французькій прозі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2021. № 48. Т.3. С.51-54. URL: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.48-3.12>
7. Dauxois J. Anne de Kiev, reine de France. Paris: Presses de la Renaissance, 2003. 300 p.
8. Deforges R. Sous le ciel de Novgorod. Paris: Fayard, 1988. 416 p.
9. Marcia J.E. *Journal of Personality and Social Psychology*.1975. Vol.3. P. 551–558.